



**DUDUQLANUVCHI BOLALAR BILAN ISHLASH
BO'YICHA USLUBIY TAVSIYALAR**

I. Isodullayeva

FarDU, maktabgacha ta'lim
kafedrasi o'qituvchisi

R. Mirzaumarova

FDU talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada duduqlanish, yani, nutqning buzilishi, bo'g'inlar yoki tovushlarning to'xtab qolishi, takrorlanishi bilan namoyon bo'ladigan kasallikning kelib chiqish sabablari, asoratlari va alomatlari, uni bartaraf etish usullari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: logomashq, tutilish, etiologiya, anatomik-fiziologik, asfiksiya, klonik, tonik, fonetik-fonematik, leksik-grammatik.

Аннотация: В данной статье представлена информация о причинах возникновения, осложнениях и симптомах заболевания, проявляющегося заиканием, то есть нарушением речи, характеризующимся остановками, повторениями слогов или звуков, а также о методах его устранения.

Ключевые слова: логопедическое упражнение, заикание, этиология, анатомо-физиологический, асфиксия, клонический, тонический, фонетико-фонематический, лексико-грамматический.



Abstract: This article provides information on stuttering, a speech disorder characterized by interruptions, repetitions, or prolongations of syllables or sounds. It covers the causes, complications, and symptoms of the condition, as well as methods for its treatment and management.

Keywords: speech therapy exercise, stuttering, etiology, anatomical-physiological, asphyxia, clonic, tonic, phonetic-phonemic, lexical-grammatical.

Duduqlanish – bu nutq apparati muskullarining tortishish natijasida nutqning sur’at – ohangining buzilishidir. Duduqlanishning paydo bo’lishida bosh miya qobig’idagi nerv jarayonlarining buzilgan (ularning kuchi va xarakatchanligining ortishi) o’zaro munosabatlari muhim rol o’ynaydi. Katta yarim sharlar qobig’i faoliyatidagi nerv buzilishi, bir tomondan, nerv sistemasining holati, uning me’yordan chetlashishiga tayyorligi bilan bog’langan bo’lishi mumkin.

Duduqlanish sabablari: hozirgi vaqtda duduqlanish sabablari ikki guruhga: moyillik sababi va keltirib chiqaruvchi sababga ajratish mumkin. Bunda ayrim etiologik omillar duduqlanishni rivojlantirishi va uni keltirib chiqarishi ham mumkin.

Moyillik sabablariga quyidagilar kiradi:

- ota-onalarning nevropatik kasallanishi (markaziy nerv sistemasining faoliyatini bo’shashtiruvchi yoki izdan chiqaruvchi nerv kasalliklari, yuqumli va jismoniy kasalliklar);
- duduqlanuvchining o’zidagi nevropatik xususiyatlar (tungi qo’rquv, enurez, kuchli qo’zg’aluvchanlik, his-xayajonli zo’riqish);
- nasliy buzilish (duduqlanish nutq apparatining tug’ma zaifligi asosida rivojlanadi, u avloddan -avlodga ressesiv alomat tarzida o’tib borishi mumkin). Agar tashqi muhit duduqlanishga salbiy ta’sir ko’rsatsa, ekzogen omillarning ta’sirini e’tiborga olish lozim.



- bosh miyaning turli davrlardagi rivojlanishida, ko‘plab salbiy omillar ta’sirida shikastlanishi: ona qornidagi va tug‘ma jarohatlanish, asfiksiya; postnatal – yuqumli kasalliklar, turli xil bolalar kasalliklaridagi jarohatli va trofik- almashinuv buzilishlar.

Keltirib chiqaruvchi sabablar guruhida anatomik-fiziologik, ruhiy va ijtimoiy sabablarni ajratib ko‘rsatish mumkin.

Anatomik-fiziologik sabablar: ensefalitik oqibatlari bo‘lgan jismoniy kasalliklar; jarohatlar-ona qornidagi, tug‘ilish paytidagi, ko‘pincha asfiksiya bilan, miyaning chayqalib lat yeyishi; miyaning organik buzilishi, bu paytda harakatni muvofiqlashtiruvchi qobiq osti mexanizmlari yallig‘lanishi mumkin.

Ruhiy va ijtimoiy sabablari: qisqa muddatli – bir lahzalik –ruhiy shikast (qo‘rquv, vahimaga tushish); uzoq vaqt ta’sir ko‘rsatadigan ruhiy shikast, bunda quyidagi holda ko‘rinadigan noto‘g‘ri oila tarbiyasi tushuniladi: tantiqlik, buyruqqa asoslangan tarbiya, bir xil bo‘lmagan tarbiya; surunkali ziddiyatli kechinmalar, ruhiy zo‘riqish, uzoq muddatli salbiy hissiyotlar.

Duduqlanish alomatlari: nutq akti jarayonidagi muskul tortishishi duduqlanishning asosiy tashqi alomatlari sanaladi. Aslida muskul tortishi 3 xil bo‘ladi: klonik, tonik, aralash. Klonik muskul tortishishi vaqtida tovush bo‘g‘in yoki so‘z bir necha marotaba takrorlanadi (o-o-o-lma, pa-pa-pa-parta, non-non-non). Tonik muskul tortishish vaqtida esa, so‘z boshida to‘xtalish ro‘y beradi va tutilib gapiruvchi bir tovushdan, bo‘g‘indan va so‘zdan ikkinchi tovushga, bo‘g‘inga va so‘zga o‘ta olmaydi, uzoq to‘xtalib qoladi(...ol...ma, p...arta, ...n...on).

Uchinchi turi aralash–klono-tonik yoki tono-klonik muskul tortishishi kuzatiladi. Odatda, bunday tortishishlar bilan barcha nafas– tovush – artikulyatsion apparat izdan chiqadi, zero uning harakati butun ishlayotgan markaziy nerv sistemasi orqali boshqariladi va nutq jarayonida ajralmagan bir butun a‘zo sifatida ishlaydi. Mavjud pay tortishishining



ustunligiga qarab nutqning u yoki bu organlari: nafas olish, ovoz paychalarida va artikulyatsion apparatida joylashadi.

Duduqlanadigan bolalarning hayajonli nutqida fonetik-fonematik va leksik-grammatik buzilishlar koʻzga tashlanadi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi duduqlanadigan bolalardagi fonetik-fonematik buzilishlar 60,7 % , kichik yoshli oʻquvchilar orasida 43,1%, oʻrta yoshlilarda 14,9% va yuqori sinf oʻquvchilarida 13,1 % ni tashkil qiladi.

Duduqlanuvchilarni dori-darmonlar bilan davolash markaziy va vegetativ asab sistemasi faoliyatini moʻtadillashtiradi, tortishishlarni bartaraf etish, umuman, tana aʼzolarini sogʻlomlashtirish vazifalarini oʻz ichiga oladi.

Logopedlar olib boradigan logopedik, didaktik, korreksiya ishlari va logomashqlar duduqlanadigan bemorning nozologik holati, uning yoshi, rivojlanishi, shaxsiy xususiyatlaridan kelib chiqib koʻriladi. Yakka tartibdagi logopedik mashgʻulotlar yoʻnalishi va davomiyligi, shuningdek, soʻzlashish tadqiqotlari natijalaridan kelib chiqib ham belgilanadi.

Bartaraf etish: duduqlanuvchilar bilan quyidagi logopedik ritmika vositalarini qoʻllash maqsadga muvofiqdir.

Kirish mashqlari: yuz imo-ishoralari, diqqat bilan eshitish va xotira, koʻrish diqqati va xotirasini rivojlantirish, fazoda moʻljol olish va ritm hissini rivojlantirish, taqlidchanlikni rivojlantirish mashqlari va oʻyinlari; irodaviy sifatlar, faollik, mustaqillik, tashabbuskorlikni rivojlantirish maqsadidagi ijodiy, syujetli-rolli, harakatli oʻyinlar; nutq tuzilishini rivojlantirish uchun musiqa joʻrligidagi mashq va qoʻshiqli oʻyinlar, drammalashtirilgan oʻyinlar (bolalar uchun), kulgu kechalari, imo-ishorali tomoshalar, konsertlar va hokazo(kattalar uchun).

Tavsiyalar:

1. Sekin va tinch gapir, yaʼni, xar bir boʻgʻin , soʻz va gapni sekin-asta ketma-ketlik asosida talaffuz qil.



2. Doimo qanday va nimani gapirishingni o'zing uchun aniqlab ol.
3. Haddan tashqari baland yoki past ovozda so'zlama.
4. Suhbat davomida o'zingni tinch tutgan holda o'tir yoki tik tur.
5. Gapirishdan oldin tez, chuqur nafas ol.
6. Nafasni tejamkorlik bilan chiqar, suhbat davomida imkoni boricha nafasni ushlab turishga harakat qil.
7. Unli tovushlarni aniq va shiddat bilan talaffuz qil.
8. Nafasni undosh tovushga emas, unli tovushga yo'naltir.
9. Hech qachon undosh tovushlarga urg'u berma, ayrim hollarda oddiy ovoz toningdan past va unlilarni cho'zib so'zla.
10. Agar so'z unli tovushdan boshlansa, unda so'zni sekin va pastroq tonda talaffuz etishdan boshla.
11. Gapdagi birinchi unlilarni cho'zibroq talaffuz etib, so'zlarni huddi murakkab bo'g'inli so'zlarga o'xshatib talaffuz et.
12. Doimo tushunarli va tiniq gapirishga harakat qil.

Shuningdek, duduqlanuvchi bolalarda mustaqil nutqni rivojlantirishda logoped, tarbiyachi va ota-onalar bilan suhbatlar o'tkazish ham muhimdir. Ushbu jarayonda bolalarning o'ziga ishonchi va nutqiy faoliyatini yaxshilashga qaratilgan individual yondashuvlar qo'llanilishi kerak. Har bir bola uchun eng mos usullarni tanlashda mutaxassislar bilan maslahatlashish foydali bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, duduqlanadigan bolalar uchun nutqni rivojlantirishning turli usullari mavjud, ular nutq terapiyasi va xulq-atvor yondashuvlaridan tortib, elektron qurilmalar va ongni saqlash texnikasigacha. Ushbu usullarning kombinatsiyasidan foydalanish va ota-onalarni jarayonga jalb qilish orqali duduqlangan bolalar nutqining ravonligini, o'ziga ishonchini va muloqot qilish ko'nikmalarini oshirishi



mumkin. Kerakli yordam va yo‘-yo‘riq bilan duduqlanadigan bolalar o‘zlarining nutqlarini boshqarishni o‘rganishlari va o‘ziga ishongan muloqotchilarga aylanishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Neyman.L.V. Bogomiliskiy.M.R. Anotomiya, fiziologiya va patalogiya.M.2001.
2. Logopediya (pod.ped.L.S.Volkoviy).-M.2002.
3. Logopediya (L.Mo‘minova, M.Ayupova). –T. 1993.
4. Urinova F. U. Steam implementation in the organization of activities of the development centers in preschool education //European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices. – 2024. – T. 2. – №. 5. – C. 45-49.
5. O‘rinova Feruza O‘ljayevna. Xorijiy tajriba asosida maktabgacha ta’lim boshqaruv tizimini takomillashtirish yo‘llari. GOLDEN BRAIN. Multidisciplinary Scientific Journal January, 2025.
6. O‘ljayevna O. F. Et al. Maktabgacha ta’lim tashkiloti boshqaruvining o‘ziga xos xususiyatlari //Pedagog. – 2024. – T. 7. – №. 5. – C. 827-831.
7. Oljayevna O. F. Et al. Tarbiyachi pedagoglarda ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish //Samarali ta’lim va barqaror innovatsiyalar jurnali. – 2024. – T. 2. – №. 4. – C. 410-415.
8. Oljayevna O. F. Et al. Bolalarda intellektual qobiliyatni rivojlantirish xususiyatlari //Samarali ta’lim va barqaror innovatsiyalar jurnali. – 2024. – T. 2. – №. 4. – C. 404-409.
9. O‘rinova F., Bozorboyeva O. Maktabgacha yoshdagi bolalar intellektining rivojlanishida nutqning o‘rni //Development and innovations in science. – 2024. – T. 3. – №. 2. – C. 20-24.